

Marija Jasna Kogoj*

Učiteljska pot profesorice Alojzije Brus *The Teaching Career of Professor Alojzija Brus*

Izvleček

V prispevku je ob šestdeseti obletnici smrti predstavljena življenjska pot prof. Alojzije Brus (1909–1965), ki je že v otroških letih pod italijansko oblastjo kazala izredno ljubezen do slovenskega jezika. Ko je namreč po 1. svetovni vojni njen rojstni kraj pripadel Italiji, je komaj 10-letna z materinim blagoslovom po ilegalni poti odšla v Ljubljano, v negotovost, da se je lahko šolala v maternem jeziku. Po končanem šolanju, ki ga je končala z diplomom iz slavistike, je poučevala na ljubljanskih gimnazijah. Od leta 1945 je delovala na Primorskem, kjer je bila med prvimi, ki so postavljali temelje slovenski gimnaziji najprej v Gorici, po razmejitvi pa v Šempetru in Novi Gorici. Zaradi njene pokončne države, načelnosti, neuklonljivosti političnim zahtevam in ideološkim pritiskom pri pedagoškem delu ter vernosti so jo oblasti kazensko premeščale. Zanj so se pri prosvetnih oblasteh večkrat zavzeli njeni dijaki, ki so poudarjali njeno strokovnost, požrtvovalno pedagoško delo in človeške vrline, vendar zaman. A njen zgled je ostal in ostaja živ, kar še danes, ob 60. obletnici njene smrti, dokazujejo zapisi njenih nekdanjih dijakov in dijakinj ob raznih obletnicah in tudi nagrobnik v Solkanu, ki je bil postavljen na njihovo pobudo.

Abstract

On the sixtieth anniversary of her death, this article presents the life and career of Professor Alojzija Brus (1909–1965), who, already in her childhood under Italian rule, showed an exceptional love for the Slovenian language. When her birthplace was annexed to Italy after the First World War, she was barely 10 years old when, with her mother's blessing, she went illegally to Ljubljana, in suspense, so that she would be able to attend school in her mother tongue. After finishing her schooling, which she completed with a degree in Slavic studies, she taught in Ljubljana grammar schools. From 1945 she worked in Primorska, where she was among the first to lay the foundations for a Slovene grammar school, first in Gorizia and, after the boundaries having been fixed, in Šempeter and Nova Gorica. Because of her upright attitude, her principles, her defiance of political demands and ideological pressures in her pedagogical work, and her religiosity, she was punitively transferred by the authorities several times. Her students repeatedly pleaded for her with the education authorities; they emphasised her professionalism, self-sacrificing teaching work and human virtues, but in vain. Nevertheless, her example has remained and remains alive, as is still evidenced today, on the 60th anniversary of her death, by the writings of her former pupils on various anniversaries and also by the tombstone in Solkan, which was erected on their initiative.

* Dr. Marija Jasna Kogoj, uršulinka, e-pošta: jasna.kogoj@rkc.si

Ključne besede: življenje prof. Alojzije Brus, povojno pedagoško in kulturno-prosvetno delo A. Brusove na Goriškem, literarno delovanje prof. Brusove, kazensko premeščanje iz političnih razlogov, nagrobnik prof. Brusove v Solkanu

Keywords: Life of prof. Alojzija Brus, post-war pedagogical and cultural-educational work of A. Brus in Goriška, literary activity of prof. Brus, punitive transfers for political reasons, tombstone of prof. Brus in Solkan

Uvod

Na Goriškem se je že začela prebujati pomlad, ko so 15. februarja 1965 na pokopališču v Solkanu položili v zemljo telo 56-letne profesorice Lojzke Brus. Prvo nežno pomladansko cvetje, ki je z neustavljivo močjo klilo iz zamrznjene zemlje, pa je govorilo o zmagi življenja nad smrtjo, o skrivnostnem delovanju pšeničnega zrna. Ob njeni krsti, obsuti z zvončki in telohom, se je zgrinjala duhovna pomlad: njeni učenci, ki jih je obogatila s svojo izredno ljubeznijo do slovenskega jezika in jih vzgajala s svojo plemenito osebnostjo; pripravila jih je na to, da ponesejo neprecenljivo bogastvo duha, ki jim ga je tako nesebično razdajala, s seboj v življenje, da ga bodo posredovali naprej.

Življenjska pot

Alojzija Brus se je rodila 5. januarja 1909 v Novem Svetu št. 36 pri Hotedršici kot enajsti otrok v revni bajtarski družini očetu Francu in materi Alojziji, r. Sajovic. Že naslednji dan je bila tudi krščena. V krstni knjigi je zapisano, da je bil njen oče hišnik, ona pa je v svojem življenjepisu navedla, da je bil sodar. Umril je, ko je bila Lojzka stara šest let.

Osnovno šolo je obiskovala v Hotedršici. Ko pa je po koncu 1. svetovne vojne meja z Italijo odrezala njen rojstni kraj od tedanje Jugoslavije in je imela šola odslej italijanski učni jezik, je mama desetletno dekletce z ilegalnim prestopom državne meje poslala v šolo v Ljubljano. Mati Alojzija je bila ena izmed tistih slovenskih mater, ki so v svojem otroku prepoznale izredno obdarjenost ter so mu z velikimi žrtvami omogočile plodna tla za rast in razcvet intelektualnih in duhovnih darov. Kako močni so bili njena vera, upanje in pogum za tveganje, da je poslala krhko deklico samo v neznano, ne da bi vedela, če jo bo lahko še videla!

V Ljubljani se je Lojzka vpisala na štirirazredno meščansko šolo. Šolanje je nadaljevala na petrazredni realni gimnaziji, ki je bila krajša kot klasična. Mama jo je mogla vzdrževati le do končane meščanske šole, potem pa si je morala vsakdanji kruh služiti sama z ročnim delom in z inštrukcijami, med drugim tudi pri bogati družini Mayer. Leta 1931 je opravila diferencialni izpit ter na ljubljanski

univerzi vpisala slavistiko, kjer je diplomirala leta 1935.¹ Med njenimi profesorji so bili tudi France Kidrič, Ivan Prijatelj, Fran Ramovš.

V svojem življenjepisu je l. 1948 zapisala, da je od 6. razreda gimnazije delovala v raznih primorskih društvih (*Orjen, Tabor, Mlada Soča, Primorski akademski klub*). Zaradi tega od l. 1930 ni smela domov v Novi Svet, ker je bil pod italijansko okupacijo.

Na uslužbenskem listu Kraljevine Jugoslavije iz leta 1939² je o njenem šolanju zapisano, da je 19. junija 1931 dobila spričevalo o višjem tečajnem izpitu mestne ženske realne gimnazije v Ljubljani, 21. oktobra 1935 pa diplomu Filozofske fakultete Univerze kralja Aleksandra I. v Ljubljani. Glede znanja tujih jezikov je navedla, da aktivno obvlada italijansko, francosko, nemško, pasivno pa rusko, češko, bolgarsko. Med osebami, ki jih je vzdrževala, je Lojzka navedla svojo mater Alojzijo Brus.

*Lojzka Brus l. 1939
(Uslužbenski list).*

V istem dokumentu beremo, da je bila »honorarna nastavnica na zasebni meščanski šoli pri uršulinkah v Ljubljani v šol. letu 1936/37 in 1937/38 ter honorarna nastavnica na real. gimnaziji pri uršulinkah v Ljubljani od oktobra 1937 do junija 1938«.³

Na uršulinski meščanski šoli in gimnaziji je poučevala južnoslovanske književnosti, slovenski jezik, staroslovanščino, zgodovino, ruščino in francoščino. Uršulinke so hitro opazile duhovno in strokovno kvaliteto mlade učiteljice, predvsem njeno ljubezen do slovenščine. V tem času je bila pri osrednjih šolskih domovinskih proslavah slavnostna govornica prav ona. Že takrat je znala navdušiti za Prešerna. Leta 1938 je govorila na Prešernovi proslavi; ta dan so učenke v mladostnem navdušenju nabrale za odkup Prešernovega doma v Vrbi večjo vsoto denarja. Tudi za slavje v čast Masaryku in ob nekaterih drugih priložnostih so ji zaupali slavnostni govor. Pohvalil jo je tudi banski inšpektor Marko Bajuk, ki je pri njej nadzoroval pouk slovenščine.⁴ Še kot študentka je od leta 1932 prihajala v uršulinski samostan tudi na duhovne vaje za študentke.

1 Marijan Brecelj: BRUS Alojzija (Lojzka), Primorski slovenski biografski leksikon, Gorica 1976, 3. snopič, str. 145–146.

2 Arhiv Slovenije hrani njeno mapo pri personalnih zadevah šolnikov iz začetkov njenega poučevanja: AS 231, Ministrstvo za prosveto, personalne zadeve učiteljstva, škatla 5 (Alojzija Brus, 372). Zahvaljujem se Jerneju Križaju za prijazno posredovanje podatkov.

3 Prav tam.

4 AULj, Š, Kronika uršulinskih šol.

V naslednjih letih je bila Lojzka Brus suplentka pripravnica najprej na državni II. realni gimnaziji v Ljubljani. Leta 1939 je bila po službeni potrebi dodeljena III. realni gimnaziji, kjer je ostala do konca vojne. Že takoj na začetku je pristopila k *Osvobodilni fronti* in s predavanji nastopala v *Antifašistični fronti žena*.

Ko je bila po vojni leta 1945 poslana na Primorsko, v osvobojeno Gorico, se je z vsem žarom posvetila pedagoškemu delu. Tistim, ki so se morali dolga leta v javnosti izražati le v italijanščini, je z veseljem in velikodušno rezala sladki kruh maternega jezika. V *Zborniku ob 50-letnici goriške gimnazije* je profesorica Marija Jelen o dogajanju v tem času in profesorici Brusovi med drugim zapisala: »Pred davnimi 50 leti je slovenski jezik s književnostjo nosil ime slovenščina, samo preprostejše ime za kraljico med šolskimi predmeti, ki je materin jezik, učni jezik in učni predmet obenem. Po kraljevsko je bila sprejeta med prvimi dijaki goriške gimnazije, ki so osnovno šolo morali začeti v italijanščini in so bili zdaj manj vešči slovenskega književnega jezika, zato pa toliko bolj vedoželjni in zavzeti pri učenju. Njihovo ljubezen do jezika je vzpodbujala prof. Lojzka Brus, naša duhovna mati, odlična slavistka, človek širokih obzorij, neprecenljive dobrote, vse dokler je ni sistem nasilno premestil zaradi njene vernosti.«⁵ Pod Zavezniško vojaško upravo je dve leti poučevala na gimnaziji in učiteljišču. V svojem življenjepisu je zapisala, da je v tem času sodelovala v sindikalni podružnici profesorjev kot odbornica in bila članica *Slovensko-italijanske antifašistične unije (SIAU)*.

Ko je meja z Italijo odrezala naše mesto, je leta 1947 prišla v na novo ustanovljeno realno gimnazijo v Šempeter pri Gorici. Bila je med tistimi, ki so postavili temelje šempetrski, kasneje novogoriški gimnaziji.

O tem obdobju njenega delovanja so študentje, njeni nekdanji dijaki, v protestnem pismu Svetu za šolstvo zapisali: »Letos poteka 10 let, odkar je bila v osvobojeni Gorici ustanovljena slovenska gimnazija. Takrat je bilo na Primorskem veliko pomanjkanje kulturnih in prosvetnih delavcev, na deželo, ali v 'provincijo' – kakor so temu rekli – nihče ni hotel na službeno mesto. Kar pa je takrat prišlo ljudi, to so bili tisti, ki so vedeli, kaj pomenijo žrtve, in vedeli so tudi, da so te potrebne [...]. In eden izmed teh prvih požrtvovalnih kulturnih in prosvetnih delavcev je bila tudi – prof. Brusova. Potem se je začela borba, tista borba, ki smo jo poznali samo v Gorici in Trstu, o kateri bi bilo zaman pisati in govoriti nekomu, ki je sam ni doživel. Borba, ki je terjala več kot samo žrtve. Borba z zavezniško oblastjo in borba za svobodno demokratično slovensko šolo. Borba, v kateri sta si stala z rama ob rami slovenski profesor in slovenski dijak [...]. To je bila druga etapa in prof. Brusova jo je dobro prestala. Potem je prišlo leto 1947, ko smo morali zapustiti Gorico. V septembru smo se zbrali v Šempetru in snovali novo središče, postavili smo si novo gimnazijo. Vsakomur je bilo tedaj jasno, da bo treba trdo delati, da bodo potrebne ponovne žrtve, kajti rasli smo iz nič. To so bila leta 1947–1953. Šempetrska gimna-

5 Marija Jelen, Slovenski jezik in književnost, *Zbornik ob 50-letnici Goriške gimnazije*, str. 80.

zija je polagoma rasla in se uveljavljala. Kulturno življenje v njenem okviru se je živahno razmahnilo. Za to ima prvenstveno največ zaslug prof. Brusova.»⁶

Do jeseni 1950 je bila edina slavistka na višji gimnaziji in se je največ ukvarjala z zunajšolsko dejavnostjo na kulturno-prosvetnem področju. Stanovala je kot podnajemnica v majhni sobi v Vrtojbi. V službo se je vozila z vlakom pa tudi s kolesom.⁷ 18. aprila 1947 je na ljubljanski univerzi opravila profesorski izpit iz slovenščine.

Če je bila pred drugo svetovno vojno zaradi svoje narodne zavednosti brezdomka, saj vsa ta leta ni smela obiskati doma, ki je bil pod Italijo, pa se je njena resnična kalvarija začela šele po vojni. Leta 1952 je prof. Alojzija Brus prišla na gimnazijo v Novi Gorici, kjer je ostala le do l. 1955. V tem času so se zaostriili politični odnosi med Jugoslavijo in Vatikanom in oblastniki so preganjali vsako obliko vernosti. Zaradi njene pokončne drže, ko se je zavzemala za zvestobo neodvisnemu pedagoškemu delu, ni se pa uklanjala ideološkimi pritiskom in političnim zahtevam, in tudi zaradi njenega verskega prepričanja so jo l. 1955 kazensko premestili v Ajdovščino. Tedanjemu političnemu režimu ni šlo za strokovnost in sposobnost; od pedagoških delavcev je zahteval le, da se podredijo politični usmerjenosti in ideološki prevzgoji, ona pa je bila v vsem načelna in neomajna. V personalni mapi učiteljev tega obdobja je v karakteristiki prof. Brusove zapisano, da je »prav dober pedagog, podajanje snovi je pravilno in sodobno. Vzgoji posveča pažnjo ter ima tozadevne uspehe. Ni pa njeno šolsko delo dovolj odločno – udarno v političnem pogledu. Izvenšolsko se udejevtvuje pri MKUD-u⁸ ter je realizirala v letošnjem šolskem letu »Matiček se ženi« in pripravlja »Hlapce«. Politično se ne udejevtvuje, ker stoji na stališču, da je delo profesorja samo strokovnost v okviru šole. Je religiozna.«⁹

Iz zdravstvenih razlogov je v šolskem letu 1954/55 prosila za premestitev v Ljubljano, a je bila prošnja zavrnjena. Še več, Svet za šolstvo Okrajnega ljudskega odbora Gorica je 19. septembra 1955 sklenil, da se profesorico Alojzijo Brus po službeni potrebi premesti iz Nove Gorice na gimnazijo v Ajdovščino. Zaključil s stavkom: »Tovarišico se premesti tudi iz političnih vzrokov.«¹⁰ Navaja še, da bo v Ajdovščini laže dobila stanovanje, ki ga v Novi Gorici nima. Brusova je oblastnike rotila, naj je zaradi slabega zdravja ne premeščajo v še slabše razmere, a zaman; nova oblast ni imela posluha. Vse njene ponovne prošnje in pritožbe so bile zavrnjene. Ivanka Uršič v svojem sestavku vse to strne v besede: »Pismo (Brusove) je tragičen klic po pomoči, želja po vsaj najmanjšem priznanju njenih dotedanjih prizadevanj za skupno dobro. Izžareva vso njeno prizadetost zaradi stiske, v kate-

6 PANG, Okrajni ljudski odbor Gorica, 1955, f. 384/B; Ivanka Uršič, Profesorica Alojzija Brus, Goriški letnik, Zbornik goriškega muzeja, Nova Gorica 2003, 28/2001, str. 246 (Breljevi zbornik).

7 Uršič 2003, str. 235.

8 Mladinsko kulturno umetniško društvo.

9 Uršič 2003, str. 238.

10 PANG, Okrajni ljudski odbor Gorica, 1953-61, Zapisnik sveta za šolstvo, kulturo, prosveto, f. 1446.

I. gimnazija v Gorici, l. 1960/61. Prof. Lojzka Brus je sedma z leve v beli bluzi (hrani s. Marija Jasna Kogoj).

ro je bila pahnjena, ter vso nemoč in šibkost rahločutne ženske, same proti surovi oblasti moči.«¹¹

Neuspešni so bili tudi protesti in prošnje njenih dijakov in študentov, njenih nekdanjih učencev, ki so jih naslovili na Svet za prosveto in kulturo Okrajnega ljudskega odbora v Novi Gorici: »Letos ob 10- obletnici svobodnega šolstva v svobodni Primorski bi morala prof. Brusova doživeti posebno radostne dneve, doživeti pohvalo in priznanje. Pa je dočakala tako žalostno nehvaležnost. Svet (za prosveto in kulturo, op.) bi moral čutiti dolžnost, da ji na kakršen koli način že izreče zahvalo, ne pa da jo tako globoko človeško žali s premestitvijo proti njeni volji. Kajti počaščenega bi se moral počutiti, da ima takega prosvetnega delavca v svoji sredi.«¹²

Tako je leta 1955 prišla v Ajdovščino in tam ostala do leta 1959, ko je bila ajdovska gimnazija ukinjena, njo pa so poslali na nižjo gimnazijo (danes je to osnovna šola) v Šempeter pri Gorici. To je bila seveda kazenska predstavitev na nižji službeni položaj. Na gimnazijo v Novo Gorico se je vrnila leta 1960; tam je bila profesorica slovenščine in do leta 1963 tudi francoščine. Na gimnaziji je prevzela tudi šolsko knjižnico. Pri tem sta ji bili vsa štiri leta v pomoč dve dijakinji, avtorica tega prispevka in še ena. Decembra 1964 se je upokojila, a pokojnine ni uživala dolgo.

¹¹ Uršič 2003, str. 240–246.

¹² PANG, Okrajni ljudski odbor Gorica, 1955, f. 384/B.

Vedno je sanjala, da bo v letih, ko bo odšla v pokoj, lahko v domačem kraju, na svojem domu, ki ga je s težavo urejala, uživala sredi smrekovih gozdov mirna leta, snovala, pesnikovala, slikala in odhajala v gore, ki jih je tako zelo ljubila. A prišlo je drugače. Takrat se je vsemu prestanemu trpljenju pridružila še zahrbtna bolezen, ki je naglo napredovala in onemogočila vse njene načrte. Umrla je za rakom, komaj 56 let stara, 13. februarja 1965. Po besedah pisatelja in akademika Saše Vuge so bile te premestitve in nečloveško ravnanje tedanjih oblastnikov tudi razlog za njeno prezgodnjo smrt.¹³ Pogrebnege slovesa, ki je bil 15. februarja na solkanskem pokopališču, se je udeležilo mnogo ljudi različnih nazorov. Krsta je bila obsuta s pomladanskim cvetjem in rdečimi nageljni. V sprevedu so se zvrstili mnogi njeni nekdanji učenci različnih nazorov in poklicev, duhovniki, profesorji, inženirji, zdravniki, tisti, ki so bili še na poti do poklica. Vse so združevale dobrota, ljubezen in lepota njenega srca, saj je bila duhovna mati vsem.¹⁴

Literarno delo

Lojzka Brus je že pred vojno in med njo prevajala iz francoščine in pisala pesmi. V tem času je nastal najobširnejši cikel ljubezenskih pesmi, od katerih sta bili objavljeni le dve (*Kot silna težka usedlina* in *Zahod žari*).¹⁵ Zbirko pesmi je pozitivno ocenil Fran Saleški Finžgar, ostala pa je le v rokopisu. Med drugo svetovno vojno je leta 1944 izšel v Slovenčevi knjižnici njen prevod romana Henryja Bordeauxa *Rodbina Roquevillardov*.

Po vojni je pisala predvsem strokovne članke. V letih 1954–1955 je z vrsto prispevkov v časopisu *Slovenski Jadran* opozorila na različne obletnice naših literatov. Čeprav je pisala predvsem o pesnikih, je dala prostor tudi spominu na prvega slovenskega pripovednika Josipa Jurčiča in ovrednotenju njegovega dela. V zapisu *Spominu Dragotina Ketteja, ob 55-letnici njegove smrti*¹⁶ je podala poglobljen pogled na njegovo življenje in pesniško ustvarjanje. V tem članku moremo zaslediti tudi osebno noto njenega življenja. Prispevek o Josipu Murnu¹⁷ ne razodeva samo njegove življenjske usode, temveč pokaže tudi na razmere v tedanji družbi. Izpod njenega peresa je na novo zasijala podoba Simona Gregorčiča;¹⁸ v njegovih verzih je znala presenetljivo odkrivati njegovo pristno čutenje. »Zapel je tako, kot čuti naš človek, in povedal tako, kot misli naše preprosto ljudstvo ... Ko

13 Simona Kermavnar, »Veliko lepega je na tem svetu. Najlepša pa je harmonija duš, ljubezen, ki se pretaka med njimi, prijateljstvo ...« (Alojzija Brus) Zapis v spomin rojakinje z Logaškega profesorice Alojzije Brus, *Moja občina Logatec*, 11. 1. 2021.

14 Prim. Prof. Alojzija Brus, Duhovna mati mnogim, *Družina*, Koper, 15. marca 1965, LXIV, št. 6, str. 61.

15 V Slovenskem primorskem biografskem leksikonu je naslov objavljenih pesmi Bori 1954 in Jesen pod psevdonomimom Snežinka.

16 Slovenski Jadran, 23. 4. 1954, str. 8 in 11.

17 Prav tam, 25. 6. 1954, str. 8.

18 Prav tam, 22. 10. 1954, str. 5.

bereš njegove verze, se ti zdi, da se sprehajaš ob bistri Soči in da prisluškuješ veselemu vrisku pastirja ... Njegova pesem je izraz človeka, ki je čutil z vsem narodom, ki je občutil njegovo usodo kot svojo in je zato postal njegov glasnik in njegov prerok.« V članku *Simonu Jenku v spomin* je z izbranimi besedami osvetlila njegovo življenjsko pot in literarno ustvarjanje.¹⁹ V istem časopisu je pisala tudi o motivu delavca v naši literaturi. Leta 1955 je objavljala v časopisu *Prosvetni delavec*. V letih 1960 do 1964 pa je največ strokovnih člankov napisala za revijo *Jezik in slovstvo*, npr. o Kosovelovi liriki, o vlogi profesorja – knjižničarja v reformirani gimnaziji, o publikacijah v Kondorju.²⁰ Bila je tudi steber podružnice *Slavističnega društva* v Novi Gorici in nekaj časa tudi njena predsednica.²¹

Zoltan Jan je ocenil, da je bila ob vsem svojem pisateljskem delu »predvsem učiteljica, ki je znala presoditi, kje je njena moč in koliko zmore«. ²²

Profesorica in vzgojiteljica

Lika profesorice Lojzke Brus in njenega pedagoškega dela ne moremo boljše in lepše orisati kot z besedami njenih dijakov. Kako so jo doživljali v tistem času, se najbolje odraža v njihovi protestni zahtevi takratni oblasti, da jo pustijo na novogoriški gimnaziji in je ne premeščajo. Med drugim so zapisali: »Prav iz spomina nam nočejo nekatere proslave, n.pr. Prešernove. Takih nismo videli ne prej ne pozneje. Tu so prišle do popolnega izraza sposobnosti in požrtvovalnosti prof. Brusove. Toda to ni bilo njeno edino polje. Poleg rednega profesorskega, torej strokovnega dela, je poznala še številne druge možnosti: organizirala je dramsko skupino, recitacijski krožek, dijaško in profesorsko knjižnico (ki sta bili v njenih rokah in rasli pod njenim vodstvom), literarni krožek, sodelovala je s predavanji v okviru ljudske univerze, povsod je pomagala, kakor je vedela in znala in so ji dopuščale njene moči. Vse to delo je vršila z velikim veseljem. Ne, ker je morala ali ji je bilo ukazano, marveč vse to je delala, ker je sama hotela in želela. [...]

Ker je bila v profesorski službi že pred vojno, je imela v pedagoški stroki že večletno prakso. Tako je svoje znanje pridno uporabila in usmerila v nove oblike družbene vzgoje. Ona je znala učiti. Za svoje delo, delo profesorja slavista je bila temeljito usposobljena. Bila je tip človeka, ki se nenehno izpopolnjuje, nenehno širi svoje znanje, ki predava sleherni snov, le to nekoliko drugače – razširjeno in poglobljeno. Pa tudi to ni vse. Vrednost njenih predavanj tiči nekje drugje. Prof. Brusova ni znala samo predavati, biti eksaktna v svoji snovi, znala je jasno izluščiti jedro, to, kar je bilo za življenje, v katero nas je usmerjala, najvažnejše.

19 Prav tam, 5. 11. 1954, str. 5.

20 Uršič, prav tam, str. 237.

21 Primorski slovenski biografski leksikon, I, str. 146.

22 Zoltan Jan, Dve profesorici slovenščine na gimnaziji v Novi Gorici, Objava v zborniku mednarodnega kongresa. V: Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode / [uredila Boža Krakar Vogel]. –Ljubljana: FF, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 2008, 407–416.

Maturantski izlet v Grčijo l. 1964, četrta z desne stoji prof. Lojzka Brus (hrani s. Marija Jasna Kogoj).

Težko je to natanko povedati z enim samim izrazom, morda bo najbolje, če rečemo – njena predavanja so bila etično globoka in idejna v najboljšem pomenu besede.

S Prešernom je kazala boj proti suženjstvu in nesvobodi. Učila nas je ljubiti človeka. Z njim je oznanjala enakopravnost in upravičevala naš boj za narodni obstoj, boj za jezik in vsakršno drugo pravico. Z Levstikom je kazala v boj proti licemernosti, proti osebni majhnosti, ustvarjala nam je močno voljo in krepila narodni ponos. V Cankarjevi miselnosti in delu nam je znala odkriti kali naše sodobne stvarnosti.

In kdor je tako vzgajal, ta ni mogel zgrešiti in – ni zgrešil.

In če se imamo danes, ko nekateri izmed nas študij na univerzi že zaključujejo, drugi pa se k temu bližamo, komu zahvaliti, se imamo predvsem njej. Zakaj – in tu je tista odlika in razlika – če so nam vsi profesorji pri srcu, ker so skušali po svojih močeh nam dati čim več strokovne izobrazbe, nam je ona najbolj pri srcu, ker je znala poleg tega dati še nekaj več, pokazala nam je pot v življenje. Tega pa ne zmore vsakdo. Kdor pa zmore in to stori, ta je vreden pohvale in spoštovanja.»²³

Oglasil se je tudi Saša Vuga, ki je ostal s profesorico povezan vse do njenega odhoda: »... naučila nas je visoko spoštovati slovenski jezik, vroče ljubiti domovino, nas vzgajala v poštene in zavedne člane naše nove družbe, si brez prestanka in ne glede na lastne žrtve prizadevala, da je iz nas napravila za življenje sposobne

²³ Prav tam.

ljudi. Velika večina profesorjev, ki so nas vzgajali v času našega srednješolskega študija, je pozabljena. Morda se jih spominjamo megleno, zabrisano. Kot svetel lik, jasna podoba pa je ostal v nas spomin na profesorico Brusovo, ostala je v nas hvaležnost do nje, ki se z nami ni trudila samo v mejah birokratske formule: mesečna plača – toliko dela, pač pa z vso svojo dušo, voljo in najboljšimi željami.»²⁴

Zapis v njeni osebni mapi dokazuje, da je bila tudi tedanja oblast kljub vsemu primorana, da pozitivno ovrednoti njeno odlično pedagoško delovanje in prizna, da je dober pedagog, poučuje sodobno in ima pri vzgoji uspehe.²⁵

Kakšna je ostala podoba profesorice Lojzke Brus v spominih in v srcu njenih nekdanjih učencev, se je najlepše pokazalo, ko so ji oktobra 2002 postavili na solkanskem pokopališču spomenik. Na osrednjem delu obeliska iz črnega granita je vklesan napis z nagrobne plošče iz leta 1965: *LOJZKI BRUSOVI /1909–1965/ NAŠI DUHOVNI MATERI/ NJENI UČENCI*, na podstavku pa je njen verz *NEIZPETA PESEM MOJIH DNI / SE PRELIVA V VEČNO HARMONIJO*.

Slovesnost so začeli s sv. mašo v solkanski cerkvi. Somaševanje je vodil možni koprski škof dr. Jurij Bizjak, ob njem so bili še štirje duhovniki, vsi njeni nekdanji dijaki. V nagovoru je škof Bizjak dejal, da »*se spominjamo žene, ki je živela v sebi izredno bogato duhovno življenje in je iz svojega notranjega bogastva razsipno razdajala zlasti mlademu rodu. Kdor se je z njo srečal, ni ostal praznih rok, temveč je v njem pustila svojo sled. Razgledana v svoji stroki, stroga in zahtevna kot učiteljica, blagega in hkrati odločnega značaja, jeklene volje in hkrati nežnega čutenja*«. ²⁶ S tremi podobami iz Svetega pisma je naslikal lik Lojzke Brus: žena, ki poučuje, žena, ki moli, in žena, ki zbira svoje otroke. Prvo podobo je vzel iz Knjige pregovorov o vrli ženi. Z njo je pokazal na njeno ljubezen do mladih, do poučevanja in do vzgoje. Z drugo podobo je ob molitvi kraljice Estere spomnil na njene težke preizkušnje, ki jih je prestajala, na mile prošnje, ki jih je Brusova pisala svojim nadrejenim, in na njene številne prošnje in molitve, ki jih je izrekla v svojem stanovanju in v skritih kotih naših cerkva. S tretjo podobo, ki jo je vzel iz preroka Izaija, pa je osvetlil njeno duhovno materinstvo, ki, kot je poudaril, še vedno traja, saj danes »*vidi svoje otroke zbrane v njen spomin tu v Gospodovi hiši in nas bo videla kmalu hvaležno zbrane ob njenem grobu*«. ²⁷

Ob blagoslovitvi spomenika so njeni nekdanji učenci brali njeno poezijo in ji izrazili zahvalo za ljubezen do slovenskega jezika in do človeka, za njeno osebno poznavanje vsakogar, ko mu je kazala pot v življenje. Prav to je v svojem govoru, v katerem je orisal njen čudovit portret, omenil tudi pisatelj Saša Vuga. Prvič jo je kot 16-letnik srečal leta 1946 v Narodnem domu v Stari Gorici. Poklicali so ga, da bi urejal dijaški list *Glas mladih*. Ob dr. Andreju Budalu je bila neka profesorica iz Ljubljane, »*postavna, čvrsta, bogatih las in tihega glasu, pa milega, čeprav odločnega pogleda*«. ²⁸ Ko je padla meja in je Stara Gorica ostala v Italiji, so leta

24 Uršič, prav tam, str. 241–242, 247–248; PANG, Okrajni ljudski odbor Gorica, 1955, f. 384 B.

25 Prim. Uršič, prav tam, str. 238.

26 K. H., Spomin na Lojzko Brusovo, *Družina*, 20. oktober 2002, št.42, str. 2.

27 Prav tam.

28 Nagovor Saše Vuga ob odkritju spomenika 12. oktobra 2002, (tipkopis).

*Prof. Lojzka Brus in dijakinje (prva z leve)
(hrani s. Marija Jasna Kogoj).*

1947 vzpostavili gimnazijo v Šempetru pri Gorici. Saša Vuga se spominja njenega prvega prihoda v razred: »Predstavila se je za profesorico slovenščine in rekla, da ji je ime Lojzka Brus. Natanko pomnim ..., da ni sedla za kateder, ampak na klop med klopmi ... Popravila si je krilo čez koleno. Prepletla prste in nam najprej skicirala nekaj potez iz svojega življenja. Potlej iz Primorske in iz slovenske zgodovine. Nazadnje pa nam je v zvezi z vsem povedanim ... recitala iz Prešerna²⁹ »Na tleh leže slovenstva stebri stari, v domačih šegah vtrjene postave, v deželi parski Tesel gospodari, ječe pod težkim jarmom sini Slave« – te njene Prešernove besede so mi kot kamnite kepe padale v srce, saj nam je, Primorcem, nova italijanska meja tam, le nekaj korakov proč, spet pokopala vse upe.«³⁰ Profesorica Brusova ni bila poročena. Vuga se spominja, kako je večkrat rekla: »Vi ste moji otroci, svojih nimam.«³¹ Zadnjič je slišal te besede, ko jih je peljala k župniku Kjudru v Tomaj, kjer je bila v župnišču na ogled knjižnica Virgila Ščeka. Od tam jih je vodila na grob, k Srečku Kosovelu – svoji do konca zvesti pesniški ljubezni.

Brusova je bedela nad potjo svojih dijakov, znala jim je svetovati, kam naj usmerijo svoje življenje. Saša Vuga je ob tem navedel svoj primer in pravi, da

29 F. Prešeren, Krst pri Savici.

30 Prav tam.

31 Prav tam.

ji je za to dolžnik. Obudil je tudi spomin na srečanje z njo, ko sta šla leta 1962 skupaj na Mirje kropit Finžgarja. Nato sta posedela v gostilni ob kavi. »Bila je tiha, bolj kot po navadi zamišljena. Kot že večkrat, mi je potožila o križevem potu, ki ga mora zaradi svojega neskrivanega notranjega sveta hoditi spričo zlobnih, bedastih, enodnevno političnih ljudi med kolegi. In v goriški kulturnoprosvetni birokraciji – ›o tovariš načelnik, bodite človek in usmilite se me«, je 16. oktobra 1955 v pismu, obupana rotila pisarniškega analfabeta, naj je ne preseli, gospe rahlega zdravja, v trdo ajdovsko zimo. Kajpak se je ni usmilil. Trdno sodim, da so jo prav te gogoljevsko smešne marionete pahnile v hudo bolezen. In potlej v smrt. Takrat mi je tudi prvič, mimogrede rekla, brez posebnega poudarka: ›Veste, Saša, ne vem, kaj mi je – ko da nisem zdrava. Nekako me zapuščajo moči. Ah, saj vem, preveč je bilo vsega.« Tako je rekla.«³²

Ob koncu slovesnosti se je prof. Marija Jelen, ena izmed njenih številnih učencev – slavistov, vsem navzočim zahvalila. Prav njej gre zahvala, da so se dostojno poklonili spominu profesorice Alojzije Brus in ji s postavitvijo spomenika izrazili svojo hvaležnost.³³

O profesorici Brusovi so zapisali svoje spomine še drugi. Ob 30-letnici novogoriške gimnazije je v *Izvestju* prispeval članek o njej slavist Jože A. Hočevar, eden njenih prvih dijakov. V njem je med drugim zapisal: »Redki so namreč ljudje, ki so znali tako plemenititi svojo okolico, ji dajati vero v človeka in življenje, kot je to znala profesorica Brusova ... Iz njenega dela med mladimi je rasla njena avtoriteta, ki ni nikoli slonela na zastrašujočih cvekih, marveč na njenem obsežnem in prepričljivem znanju. Dijaka, ki pri njeni uri ni znal, je bilo sram. Pri tem pa je znala ohranjati in vzdrževati človeško bližino, prisluhniti težavam mladega človeka, zlasti pa vzpodbujati njegove sposobnosti. Številne življenjske izkušnje, bogato poznavanje domače in svetovne literature, smisel za umetniško besedo, saj je prevajala tuja dela, pisala in objavljala pesmi ter pomagala urejati Goriški zbornik in druge publikacije, vse to je dajalo Brusovi posebno avtoriteto, pri čemer pa svojih nazorov ni nikoli vsiljevala. Njen namen je bil vzgojiti v dijaku humano naravnane, išočega in odprtega človeka. Stikov z dijaki ni nikoli prekinjala, tudi potem ne, ko je vsak sam ubral pota življenja. Iskreno se je veselila vsakega uspeha ... Skoraj dvajsetletno delo Lojzke Brusove na goriški gimnaziji z bolečo prekinitvijo v Ajdovščini in na šempetrski osnovni šoli je obrodilo bogate sadove. Generacije mladih izobražencev imajo v spominu tisti značilni umirjeni ton njenih predavanj, besede, ki so ob razlagi Prešerna, Ketteja, Murna, Župančiča tako zažarele, da se ti je moralo vtisniti v spomin njihovo umetniško sporočilo.«³⁴

Slavist in literarni zgodovinar Zoltan Jan je v svoji razpravi *Dve profesorici slovenščine na gimnaziji v Novi Gorici* o profesorici Brusovi zapisal: »Z značilnim umirjenim, tihim glasom, ki je dajal vtis utrujenosti in odmaknjenosti, je znala

32 Prav tam.

33 Marija Jelen, V zahvalo profesorici Lojzki Brusovi, naši duhovni materi, 1001 – solkanski časopis, 20. 12. 2002, str. 6; K. H., Spomin na Lojzko Brusovo, Družina, 20. oktobra 2002, št. 42, str. 2.

34 Hočevar Jože A., Alojzija Brus (1909–1965). V: *30 let goriške gimnazije: 1947–1977*. Ur. Zorko Harej. – Nova Gorica, 1977.

prepričljivo povzeti in oživiti literarna dela, tako da so bile njene ure doživljajsko močne. Čeprav je imela pred seboj odprt učbenik in je bila njena razlaga skorajda dobesedno enaka kot razlagalni tekst pred njo in pred dijaki, je znala ustvariti posebno vzdušje s širjenjem ali dopolnjevanjem primerov in z vzpostavljanjem paralel, tako da nihče ni opazil težav s snovno pripravo, čeprav tudi ona med študijem ni spoznala svetovne književnosti in je istočasno z dijaki tudi sama prvič brala Besedno umetnost Silve Trdina. V praksi je že tedaj izvajala tisto, kar je bilo kasneje poimenovano premostitveni kredit (Kmecl 1970/71). Načelo neposrednosti je dosegla z demonstracijo aktualnih knjižnih izdaj, razvojni bližini dijakov se je približala s kratkimi, a sugestivnimi opozorili na tradicionalne vrednote in življenjska načela, ob katerih je nevsiljivo dodala osebno izkušnjo. Pogosto je dijake posredno spodbujala in navduševala za samostojno poglobljanje, za branje in širjenje splošnega znanja in osebne razgledanosti. Kljub temu je težko opredeliti, s čim je dosegla, da je bila njena razlaga učinkovita. Dejstvo je, da pri njenih urah nihče ni niti dahnil ali premaknil stola, dijake je bilo sram, če je pri spraševanju odkrila kakšno neznanje. Nezadostnih ocen pri njej ni bilo. V vsakem razredu si je pridobila skupino občudovalcev, ki jih je potem pritegnila tudi k ustvarjalnemu delu pri oblikovanju glasil, dijaških proslav ali poročanju na poučnih popotovanjih. Celo v tistih letih neposredno po priključitvi Primorske, ko je bilo težko priti do papirja in šole niso imele razmnoževalnih strojev (npr. ciklostila ali šapirografa, saj današnji kopirni stroji še niso obstajali, pisalni stroji pa so bili le v posameznih pisarnah), so njeni dijaki izdelovali časopise v obliki stenčasa.«

Jan je tudi zapisal, da cvetje in svečke ob njenem spomeniku dokazujejo, da »profesorica še vedno živi v spominu njenih učencev, med katerimi so mnogi študirali slovenščino prav zaradi njenega pedagoškega erosa.«³⁵

Ob 50. obletnici njene smrti je njena nekdanja dijakinja objavila spominski zapis v Družini, Če pšenično zrno umre ... Ob njenem liku je izpostavila, da »nas ni samo učila slovenščino, nas zanjo navduševala, bila je predvsem vzgojiteljica z vso svojo osebnostjo, z vso toplino srca, kar je bilo takrat tako redko zaznati pri ›tovariših in tovarišicah«. Vedeli smo, da je verna in smo občudovali njeno neuklonljivo držo, ko je zaradi svojega verskega prepričanja morala mnogo trpeti. O njej so pisali kot o izredni profesorski osebnosti; bila je človek širokih obzorij in velike dobrote. Slovenski jezik, literaturo je znala s svojim umirjenim glasom tako približati dijaku, da so njene razlage kar vpijali vase. V razredu je bila pri njenih urah popolna tišina, a ne iz strahu, temveč iz velikega spoštovanja. Z vsem žarom je govorila o lepoti in moči slovenske umetniške besede. Ni veliko govorila, a vsak je čutil, da ga ima rada, da se zanj zanima, da mu hoče dobro. Ni delala razlik, a ko je videla, da je kateri od njenih kolegov krivičen do katerega od njenih dijakov, se je osebno zavzela zanj. Njen tihi, neopazni, a v globine segajoči vpliv na mladino je imel veliko moč. Z dijaki je ostajala v stikih tudi potem, ko je vsak sam ubral pota življenja.«³⁶

35 Jan, prav tam, 2008, str. 416.

36 S. M. Jasna Kogoj, Če pšenično zrno umre.... Ob 50. obletnici smrti prof. Alojzije Brus, Družina, 8. 2. 2015, str. 19.

V publikaciji občine Logatec je umetnostna zgodovinarica Simona Kermavnar leta 2021 objavila o Brusovi daljši zapis pod naslovom *Veliko lepega je na tem svetu. Najlepša pa je harmonija duš, ljubezen, ki se pretaka med njimi, prijateljstvo...* (Alojzija Brus) Zapis v spomin rojakinje z Logaškega profesorice Alojzije Brus. V članku je med drugim predstavila *pet risb s svinčnikom in tušem ter en akvarel slavistke, pesnice, prevajalke in publicistke Alojzije (Lojzke) Brus*, ki jih hranijo v Pokrajinskem arhivu Nova Gorica. V istem zapisu je objavila pričevanje gospe Tilke Jerič, magistre farmacije, ki je o prof. Brusovi med drugim povedala: »Nevsiljivo in skozi pogovor me je vodila mimo vseh mladostnih težav ter me učila opaziti in videti lepoto življenja, pa najsi je bila to lepa narava, knjiga, slika ali glasba [...]. Govorila je kar nekaj svetovnih jezikov, a s svojo neumrljivo ljubeznijo je govorila vse jezike tega sveta. Sama je zapisala: ›Tudi pogovori med dušami, v popolni tišini, so lahko tako lepi in pa Veliko lepega je na tem svetu. Najlepša pa je harmonija duš, ljubezen, ki se pretaka med njimi, prijateljstvo [...].«³⁷

Odprte roke in srce za revne

Pogled na življenje in delo profesorice Brusove bi bil okrnjen, če ne bi vsaj malo odstrli tudi tiste vrline, ki posebej žlahtni njeno podobo. Ker je sama že od mladih let izkusila trpko življenje v revščini, je vedno posebno skrb posvečala revnim dijakom in jim pomagala najti pot do poklica. To je pokazala že v prvih letih svojega učiteljevanja.

Na uršulinski šoli je bila Alojzija Brus poverjenica podmladka *Rdečega križa*. Tu se je prav posebej izkazala v skrbi za revne učenke, ki so po tej organizaciji v začetku šolskega leta dobile šolske knjige in zvezke. Članice podmladka so ob praznikih v vsakem razredu obdarile revnejše součenke. Pri tem so bile posebno velikodušne učenke ženske realne gimnazije uršulink, kjer je Brusova tudi poučevala.³⁸

Tudi kasneje je, kjerkoli je delovala, svojo borno plačo delila s potrebnimi. A ne le to, z nasveti je pomagala tudi v čisto osebnih težavah in opogumljala tiste, ki so omahovali. V vsem pa je ohranjala veliko spoštovanje do osebe. Nikoli se ni obotavljala sprejeti kakšnega dekleta brezplačno v svoje stanovanje. Že omenjena Tilka Jerič je še povedala: »Kot slavistka je poučevala v gimnaziji v Šempetru pri Gorici, in ker je bila moja sovaščanka, sva se videvali, ko je prihajala občasno domov v Novi Svet. Ona je bila tudi moja knjižnica med počitnicami. Imela je bogato zbirko knjig, ki mi jih je rada posojala. Jaz pa sem jih ›požirala‹ na paši. Pa mi je predlagala, da bi me vzela k sebi na stanovanje, da bi ji malo pogospodinjala in

³⁷ Kermavnar, prav tam.

³⁸ AULj, Š, Kronika uršulinskih šol.

bi pri njej hodila tudi v šolo. Rečeno – storjeno [...]. Gospe Lojzki Brus sem veliko dolžna v svojem življenju. Bila mi je več kot druga mama.»³⁹

Sklep

»Razumni se bodo lesketali kakor sijaj neba. Ti, ki so mnoge pripeljali do pravičnosti, pa bodo kakor zvezde za vso večnost« (Dan 12,3), je zapisano v Knjigi vseh knjig. Tudi profesorica, vzgojiteljica in pisateljica Lojzka Brus je ena tistih svetlih zvezd, ki je v svojem času žarela v ljubezni do vsakega človeka, do slovenskega jezika, do vsega, kar je lepo in plemenito. Naj ta njen sij vedno jasneje in močnejše žari na nebu slovenskega naroda v času, ko je materni jezik ogrožen, ko blede čut za pravo umetnost, za ljubezen do domovine in se izgubljajo resnične človeške vrednote.

Viri in literatura

Viri

AS 231, Ministrstvo za prosveto, personalne zadeve učiteljstva, škatla 5 (Alojzija Brus, 372).

AULj, Š. Arhiv uršulinskega samostana Ljubljana, Šolstvo.

SI PANG 882, Brus Alojzija. Pokrajinski arhiv v Novi Gorici.

PANG, Okrajni ljudski odbor Gorica, 1955, f. 384/B; personalne mape učiteljev A-Č, f. 1212.

Literatura

Geslo Brus, Alojzija (Lojzka), *Primorski slovenski biografski leksikon* (PSBL), 3, Gorica 1976, str. 145–146.

Gabrič, Aleš: Šolstvo na Slovenskem, *Zbornik za povijest školstva i prosvjete*=*Zbornik za zgodovino šolstva in prosvete*=*Zbornik za istoriju školstva i prosvete*=*Jahrbuch für Schul- und Erziehungswesensgeschichte*=*Collected papers for the history of schooling and education*, Ljubljana–Zagreb 1991, 24, str. 67–92.

Hočevnar, Jože A.: Alojzija Brus (1909–1965), ur. Zorko Harej, *30 let goriške gimnazije: 1947–1977*, str. 55.

³⁹ Kermavnar, prav tam.

- Jan, Zoltan: Vseživljenjsko učenje srednješolskih profesorjev slovenščine, Dve profesorici slovenščine na gimnaziji v Novi Gorici, *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*, Ljubljana 2008, str. 407–416.
- Jelen, Marija: Slovenski jezik in književnost, *Zbornik ob 50-letnici goriške gimnazije, 1947–1997*, Nova Gorica 1997, str. 80.
- Jelen, Marija: V zahvalo profesorici Lojzki Brusovi, naši duhovni materi, *1001 solkanski časopis*, 20. 12. 2002, str. 6.
- Kermavnar, Simona: »Veliko lepega je na tem svetu. Najlepša pa je harmonija duš, ljubezen, ki se pretaka med njimi, prijateljstvo ...« (Alojzija Brus) Zapis v spomin rojakinje z Logaškega profesorice Alojzije Brus, *Moja občina Logatec*, 11. 1. 2021.
- Kogoj, Marija Jasna, »Če pšenično zrno umre ...«. Ob 50. obletnici smrti prof. Alojzije Brus, *Družina*, 8. 2. 2015, str. 19.
- Uršič, Ivanka: Profesorica Alojzija Brus, *Goriški letnik*, Zbornik goriškega muzeja, Nova Gorica 2003 (Brecljev zbornik), 28/ 2001, str. 235–250.